

اشتراکات و افتراقات سبک زندگی اسلامی و غربی

ناظره بتول^۱، مریم برقی^۲

چکیده

سبک زندگی، بخش حقیقی و اصلی تمدن اسلامی است و هدف دین اسلام و انقلاب اسلامی، ایجاد یک تمدن نوین اسلامی است که دو بخش اساسی دارد: ابزاری و متنی. سبک زندگی، همان عقل معاش یا نرم افزار تمدن است. در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به این موضوع توجه خاصی شده است؛ زیرا از سبک زندگی اسلامی، تمدن اسلامی به وجود می آید. هدف از پژوهش حاضر، بیان اشتراکات و افتراقات سبک زندگی اسلامی و غربی است که به روش توصیفی-تحلیلی و به صورت کتابخانه ای نوشته شده است. دستاوردهای نوشتار حاضر عبارتند از: بخش فکر و اندیشه، مقوله هایی مثل ایمان به خدا و غیب، علم و آگاهی از واقعیت، توجه به الگوگیری از اهل البیت علیهم السلام که از امتیازات سبک زندگی اسلامی است. در اوصاف فردی، مقوله هایی مثل لباس و پوشش، خوراک و آشپزی و...، همچنین در مبحث خانواده مقوله هایی مثل سبک ازدواج، سبک روابط اجتماعی در درون خانواده و... از امتیازات سبک زندگی اسلامی است. در حوزه اوصاف اجتماعی، مقوله هایی مثل انضباط اجتماعی و قانون مداری از اشتراکات سبک زندگی اسلامی و غربی است. در حوزه کسب و کار نیز دو عامل وجدان کاری و روحیه کار جمعی را می توان از اشتراکات دانست. در نتیجه ایمان و عمل صالح، ملاک و معیار اساسی سبک زندگی اسلامی و دستیابی به حیات طیبه است.

واژگان کلیدی: سبک زندگی اسلامی، سبک زندگی غربی، اشتراکات و

افتراقات سبک زندگی اسلامی و غربی، بیانیه گام دوم.

۱. دانش پژوه کارشناسی ارشد فقه خانواده از کشور پاکستان، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

۲. مدیر گروه علمی-تربیتی فقه خانواده، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران.

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، نسبت به سبک زندگی می‌فرماید: «سخن لازم در این باره بسیار است. آن را به فرصتی دیگر وامی‌گذارم و به همین جمله اکتفا می‌کنم که تلاش غرب در ترویج سبک زندگی غربی در ایران، زیان‌های بی‌جبران اخلاقی، اقتصادی، دینی و سیاسی به کشور و ملت ما زده است. مقابله با آن، جهادی همه‌جانبه و هوشمندانه می‌طلبد که باز چشم امید در آن به شما جوان‌هاست». (بزرگرفته از متن بیانیه گام دوم) هر مکتب و مذهبی، سبک زندگی برای بشریت ارائه می‌دهد و مدعی است که جامعه مطلوب و زندگی سالم در نتیجه پیروی از روش زندگی سالم و درست است و دین اسلام چون برای تکامل بشریت و به سعادت رساندن انسان‌ها از طرف خالق هستی نازل شده است، پس کل دین اسلام برای بشریت Role Model و Life Style کاملی است. سبک زندگی (Life Style) پدیده‌ای از جهان نوین و مدرنیته است و کسانی که در جوامع مدرن زندگی می‌کنند برای توصیف کنش‌های خود و دیگران از مفهوم سبک زندگی استفاده می‌کنند. سبک زندگی با مقوله‌های فرهنگ، جامعه، اخلاق، ایدئولوژی، شخصیت، هویت، مصرف و نیاز ارتباطی زیاد دارد. به همین دلیل دانشمندان در این باره تعبیرات گوناگونی دارند. «سبک زندگی، مجموعه‌ای از ارزش‌ها، طرز تلقی‌ها و سلیقه‌هاست که اغلب میان یک جمع ظهور می‌کند و شماری از افراد را صاحب نوعی سبک زندگی مشترک می‌سازد (مهدی‌زاده، ۱۳۹۰، ص ۵۷) و به آنها هویتی ویژه می‌بخشد (مهدوی‌کنی، ۱۳۷۸، ص ۴۶) و علاوه بر برآورده ساختن نیازهای انسان، روایت خاصی را هم که وی برای هویت شخصی خویش برمی‌گزیند در برابر دیگران مجسم می‌سازد» (شریفی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۲۷).

موضوع سبک زندگی در دو حوزه شاخصه‌های نظری و عینی مطالعه می‌شود که شاخصه‌های نظری آن را مطالعه ارزش‌ها و هویت و شاخصه‌های عینی آن را مطالعه الگوی مصرف، کالاهای مصرفی و الگوی تفریح تشکیل می‌دهد. (مهدی‌زاده، ۱۳۹۰، ص ۵۸) مهمترین شاخصه در مطالعات سبک زندگی، مصرف است (باینگانی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۶۷)، اما در جوامع اسلامی که برخلاف جوامع غربی، ایمان به غیب، یکی از لوازم آن است شاخصه‌های

الگوی مصرف متفاوت از شاخصه‌ها و الگوهای حاکم بر جوامع غربی است. پذیرش منفعلانه و تثبیت سبک زندگی غربی با خاستگاه سکولار آن برای جوامع مسلمان موجب از دست دادن هویت و استقلال شخصیتی می‌شود؛ زیرا الگوی زندگی و سبک زندگی غربی براساس مصرف‌گرایی، اخلاق ستیزی و ناهنجاری‌ها بنا شده است، اما سبک زندگی دینی بر مبنای استعلا و با هدف رسیدن به مقام قرب حضرت حق بنا شده است. از اینجا معلوم می‌شود که مطالعه درباره مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی اهمیتی دوچندان دارد. پژوهش حاضر فرمایش مقام معظم رهبری که در بیانیه گام دوم روی بهینه‌سازی سبک زندگی اسلامی تأکید کرده است را سرلوحه قرار داده و بعضی از افتراقات و اشتراکات سبک زندگی اسلامی و غربی را به روش توصیفی-تحلیلی دسته‌بندی و ارائه می‌کند.

در طول تاریخ، اقتضائات زندگی مدرن به تدریج شرایطی را پدید آورد که دانشمندان علوم اجتماعی بیش‌ازپیش به الگوهای خاصی برای زندگی اندیشیدند. شرایطی مانند کار، تولید، انباشتگی کالاهای مصرفی و فراهم شدن اوقات فراغت بیشتر برای بخش زیادی از بدنه اجتماع در قرن بیستم، الگوهای خاصی از کار، مصرف و گذراندن اوقات فراغت را به وجود آورد. (فاضل فانع، ۱۳۹۱، ص ۱۰) از این رو سبک زندگی، ارتباط زیادی با مقوله‌های فرهنگ، جامعه، رفتار، اخلاق، ایدئولوژی، شخصیت، هویت، تولید، مصرف، سلیقه و نیاز دارد. حاصل این رویکرد نیز تلاشی گسترده برای ترویج و تثبیت سبک خاصی از زندگی است که خاستگاه آن فرهنگ سکولار غربی است. پذیرش منفعلانه این سبک از زندگی برای جوامع مسلمان نه تنها شایسته نیست، بلکه آثار زیان‌بار بسیاری مانند از دست دادن هویت و استقلال شخصیتی را دارد. از این رهگذر است که می‌توان ضرورت مسئله سبک زندگی را به وضوح تبیین کرد.

۲. تعریف سبک زندگی

سبک زندگی، پدیده جوان و نوظهوری است که کمتر از نیم قرن از عمر آن نمی‌گذرد. معادل واژه سبک در زبان عربی تعبیر اسلوب و در زبان انگلیسی Style است. عبارت سبک زندگی در شکل

نوین آن اولین بار توسط آلفرد آدلر در سال ۱۹۲۹ میلادی در روان شناسی ابداع شد. این عبارت برای توصیف ویژگی‌های زندگی انسان‌ها مورد بهره‌برداری قرار گرفت. در کتاب‌های لغت انگلیسی، این واژه در معانی کم‌وبیش مشابهی به کار رفته است: «سبک‌های زندگی مجموعه‌ای از طرز تلقی‌ها، ارزش‌ها، شیوه‌های رفتار، حالت‌ها و سلیقه‌ها در هر چیزی را دربرمی‌گیرد. موسیقی عامه، تلویزیون، آگهی‌ها، همه و همه، تصورها و تصویرهایی بالقوه از سبک زندگی فراهم می‌کنند. روش نوع زندگی فرد، گروه یا فرهنگ را سبک زندگی گویند».

مفهوم سبک زندگی از مفاهیمی است که در حوزه جامعه‌شناسی و مطالعات فرهنگی برای بیان پاره‌ای واقعیت‌های فرهنگی آن را مطرح و به کار می‌برند و دامنه به کارگیری آن در رسانه هم رواج زیادی یافته است. سبک زندگی در یک تعریف کلی، مجموعه‌ای به نسبت هماهنگ و منسجم از همه امور عینی و ذهنی زندگی فرد یا گروه است. این امور می‌تواند شامل: دارایی‌ها، الگوهای رفتاری، روابط اجتماعی، مصرف، فعالیت‌های فراغتی و سرگرمی، پوشش و مدیریت بدن، نحوه غذا خوردن و دکوراسیون منزل و... باشد که امور و رفتارهای بیرونی و قابل مشاهده هستند. همچنین می‌تواند دربرگیرنده بینش‌ها (ادراکات، اعتقادات و جهان بینی) و گرایش‌ها (ارزش‌ها و ترجیحات) و... باشد که رفتارهایی درونی و ذهنی هستند. سبک زندگی، در احساس، تفکر، شیوه زیست و فرهنگ انسان امروزی تغییرات بنیادین به وجود آورده و می‌آورد و آن چیزهایی است که متن زندگی انسان را تشکیل می‌دهند. به عبارتی، سبک زندگی شامل مجموعه رفتارها و الگوهای کنش هر فرد و معطوف به ابعاد هنجاری و معنایی زندگی اجتماعی و نشان‌دهنده کم‌وکیف نظام باورها و کنش‌های فرد است. همچنین بر ماهیت و محتوای خاص تعاملات و کنش‌های اشخاص در هر جامعه دلالت دارد و مبین اغراض، نیات، معانی و تفاسیر فرد در جریان عمل روزمره و زندگی روزانه است.

۳. سبک زندگی دینی

در یک نگاه کلی و در نسبت انسان، دنیا و جهان آخرت، سه نوع سبک زندگی کلی را می‌توان برای انسان متصور شد: نخست، سبک زندگی راهبانه که در آن، ترک دنیا و لذا اذیت آن اساس اندیشه را تشکیل می‌دهد. این نگاه را شاید در غرب دوران قبل از رنسانس بتوان به صورت جدی مشاهده کرد. سبک زندگی دوم، سبک فلسفی کامجویانه از دنیاست که هیچ اعتقادی به آخرت ندارد و هدف انسان را کامجویی از دنیا می‌داند و شاید سبک زندگی حاکم بر غرب کنونی همین دیدگاه باشد. دیدگاه سوم، دیدگاه اسلامی است که هم دنیا و هم آخرت را با هم مدنظر دارد و یکی را پلی برای رسیدن به دیگری می‌داند. (شریعتی، ۱۳۹۱، ص ۱۰) می‌توان گفت که سبک زندگی دینی، مجموعه‌ای به نسبت هماهنگ و منسجم از همه امور عینی و ذهنی زندگی فرد یا گروه است که در آن باور به جهان آخرت، به مفهوم غایت خلقت و نگاه به دنیا پلی برای رسیدن به سعادت جاویدان اخروی و بن‌مایه همه بینش‌ها و گرایش‌هاست و به همه رفتارها و انتخاب‌های فرد و گروه جهت می‌دهد.

از دیدگاه مقام رهبری، سبک زندگی، همان عقل معاش است (دیدار جوانان، ۱۳۹۱/۷/۲۳) که در روایات از آن سخن آمده است. این موضوع نرم‌افزار تمدن اسلامی است. وی دو سبک کلی را برای زندگی تعریف کرده است: سبک زندگی غیرتوحیدی که در آن، تعالیم مکاتب مادی در صدر است و مفاهیم مصرف‌گرایی، لذت‌گرایی و عرفی بودن دین حاکم است و سبک زندگی توحیدی که در آن، دستورات الهی در صدر است و سیاست، فرهنگ و اقتصاد از این مفاهیم تأثیر می‌پذیرد. فرهنگ عمومی به معنای مجموعه نیازهای فرهنگی است که افراد جامعه با آن روبه‌رو و به آن مبتلا هستند. آداب معاشرت، مراعات حقوق دیگران، نظم، وجدان کاری، انضباط اجتماعی در این مجموعه می‌گنجد. مروری بر عناوین ابواب و احکام فقه موجود، تأثیر بی‌بدیل فقه بر عرصه فرهنگ عمومی را قطعی می‌کند. معارف فقهی چه به صورت غیر مستقیم با تقویت ایمان، تقوا و یقین برای همه جامعه و چه به صورت مستقیم با تعیین رویه معاشرت و برخورد با دیگران و مسائل و حوادث پیرامونی زندگی، الگوهای رفتاری مورد نیاز در این حوزه را

ارائه و توان ساختن فرهنگ عمومی جامع و نورانی را فراهم کرده است (مشکانی سبزواری، ۱۳۹۲، ص ۹۲).

۴. اشتراکات و افتراقات سبک زندگی اسلامی و غربی

سبک زندگی، بخش حقیقی و اصلی تمدن اسلامی است. بخش ابزاری عبارت است از: ارزش‌هایی که امروزه عامل پیشرفت کشور است مانند علم، اختراع، صنعت، سیاست، اقتصاد، اقتدار سیاسی و نظامی، اعتبار بین‌المللی، تبلیغ و ابزارهای تبلیغ. بخش حقیقی، چیزهایی است که متن زندگی را تشکیل می‌دهد که همان سبک زندگی است مانند مسئله خانواده، سبک ازدواج، نوع مسکن، نوع لباس، الگوی مصرف، نوع خوراک، نوع آشپزی، تفریحات و... ایمان و عمل صالح، ملاک و معیار اساسی سبک زندگی اسلامی و دستیابی به حیات طیبه است. حیات طیبه و لقای پروردگار، هر دو با ایمان و عمل صالح به دست می‌آید. حیات، سبب حس و حرکت در همه موجودات است، پس حیات طیبه نیز سبب شهود حق تعالی و سیر در تجلیات انوار الهی و سبک زندگی جدید نورانی برای انسان می‌شود.

۴-۱. افتراقات و اشتراکات در فکر و اندیشه

بی‌شک فکر و اندیشه هر انسانی مهمترین سرمایه اوست و در سطح کلان نیز تفکر و نحوه باورهای حاکم بر هر جامعه، تعیین‌کننده خطومشی مردم آن است. از دیدگاه رهبری، مسائلی مانند ایمان، علم، دوری از تقلید صرف و توجه به ارزش‌ها از مهمترین مؤلفه‌های این حوزه است. (امینی و حلال‌خور، ۱۳۹۴)

۴-۱-۱. ایمان

ایمان تابع تعریف انسان از زندگی و هدف آن است. رفتار اجتماعی و سبک زندگی، تابع تفسیر فرد از زندگی است. هر هدفی که فرد برای زندگی معین کند به‌طور طبیعی، متناسب با خود، یک سبک زندگی به او پیشنهاد می‌کند. باید هدفی ترسیم کرد که الهی باشد. براساس این، ایمان، سبک زندگی انتخاب خواهد شد. رهبر معظم انقلاب هم به این نکته اشاره کرده است (بیانات

در دیدار جوانان، ۱۳۹۱/۷/۲۳). بین بالا بودن ایمان و رضایت از زندگی، حتی در جوامع غربی ارتباط مستقیم وجود دارد. از دیدگاه رهبری، افرادی سلامت روانی دارند که دو ویژگی داشته باشند: از زندگی خود راضی باشند، دیگران از رفتار و اندیشه آنها احساس رضایت کنند. سلامت روانی نیز باید دست کم در سه زمینه مشهود باشد: شغل فرد، ارتباطات اجتماعی و ارتباط با خانواده. ایمان با توجه به تأثیرات متنوع و گسترده‌ای که بر ذهن انسان دارد قیافه جهان را در نظر انسان تغییر می‌دهد و جهان سرد مادی را به جهانی جاندار و آگاه تبدیل می‌کند. روشندلی، امیدواری به نتیجه خوب، آرامش خاطر، دوری از گناه، یاری خدا، استقامت و پایداری، عدم ترس و خوف، عدم شک و دودلی و داشتن ثبات و برخورداری از لذات معنوی، مهمترین آثار ایمان در راستای نیل به سلامت روانی است (بیانات در دیدار مردم رفسنجان، ۱۳۸۴/۴/۱۸). در نتیجه این نوع ایمان، روشندلی، امیدواری به پایان خوب، آرامش خاطر، دوری از گناه، یاری خدا و... در سبک زندگی غربی وجود ندارد، بلکه این ویژگی خاص سبک زندگی اسلامی است.

۴-۱-۲. علم و آگاهی

«علم، عامل عزت، قدرت و امنیت ملت است». (بیانات در دیدار نخبگان جوان، ۱۳۸۶/۰۶/۱۲) «کشوری که دستش از علم تهی است، نمی‌تواند توقع عزت، استقلال، هویت و شخصیت، امنیت و رفاه داشته باشد». رهبری، نقش علم را حتی در ساده‌ترین امور زندگی، مثل آرایش و پوشش نیز پیرنگ قلمداد می‌کند: «من می‌خواهم بگویم اگر شما موی سرتان را می‌خواهید آرایش کنید، لباس بپوشید، سبک راه رفتن را تغییر دهید، بکنید، اما خود انجام دهید، از دیگران یاد نگیرید» (بیانات در دیدار جوانان همدان، ۱۳۸۳/۴/۱۷). امیرالمؤمنین علیه السلام می‌فرماید: «رحم الله امرئ و علم من این و فی این و الی این» (صدرالدین شیرازی، ۱۳۸۴، ۵۷۱/۱). این نوع علم و آگاهی هم فقط در سبک زندگی اسلامی پیدا می‌شود.

یکی از مهمترین دغدغه‌های مقام معظم رهبری، تلاش برای ساختن نسلی است که از تقلید کورکورانه دور باشد: «تقلید از غرب برای کشورهایی که این تقلید را برای خودشان روا دانستند و عمل کردند، جز ضرر و فاجعه به بار نیاورده. فرهنگ غرب، یک فرهنگ مهاجم و نابودکننده فرهنگ‌هاست. هر جا غربی‌ها وارد شدند فرهنگ‌های بومی را نابود کردند، بنیان‌های اساسی اجتماعی را از بین بردند. تا آنجا که توانستند، تاریخ ملت‌ها را تغییر دادند». (بیانات در دیدار مردم بیجار، ۱۳۸۸/۲/۲۸) ایشان با تبیین ابعاد مختلف تهاجم فرهنگی می‌فرماید: «من که می‌گویم تهاجم فرهنگی، عده‌ای خیال می‌کنند مراد من این است که مثلاً پسری موهایش را بلند کند. تهاجم فرهنگی بزرگ‌تر این است که اینها در طول سال‌های متمادی به مغز ایرانی و باور ایرانی تزریق کردند که تو نمی‌توانی و باید دنباله‌رو غرب و اروپا باشی. نمی‌گذارند خودمان را باور کنیم. الان شما اگر در علوم انسانی یا پایه، یک نظریه علمی داشته باشید خلاف نظریات رایج و نوشته‌شده دنیا، عده‌ای می‌ایستند و می‌گویند حرف شما مخالف با نظریه فلانی است؛ یعنی آن طوری که مؤمنین نسبت به قرآن و کلام خدا و وحی الهی اعتقاد دارند، اینها به نظرات فلان دانشمند اروپایی همان اندازه یا بیشتر اعتقاد دارند» (بیانات در دیدار جوانان همدان، ۱۳۸۳/۴/۱۷). آنگاه تفاوت تعامل و تهاجم فرهنگی را این‌گونه بیان می‌کنند: «تعامل فرهنگی مثل این است که شما بر سر بساط میوه یا غذا و سبزی فروشی می‌روید و آنچه را که میلتان می‌کشد و با مزاجتان مساعد است، انتخاب می‌کنید و می‌خورید. در عالم فرهنگ هم همین است که آنچه دیدید و پسندیدید و مناسب خود دانستید و در آن ایرادی مشاهده نکردید از مجموعه و ملت دیگر می‌گیرید. هیچ اشکالی هم ندارد. در تهاجم فرهنگی به شما نمی‌گویند انتخاب کن، بلکه شما را می‌خواهانند، دست و پایتان را می‌گیرند و ماده‌ای را که نمی‌دانید چیست با آمپولی که نمی‌دانید چیست به شما تزریق می‌کنند» (بیانات در دیدار دانشجویان قزوین، ۱۳۸۲/۹/۲۶). از دیدگاه رهبری اگر انسان از بند تقلید رهایی یابد، عنصری می‌شود که

مثل یک ستون، سقف مدنیت کشور و تمدن حقیقی ملت بر روی آن قرار می‌گیرد (بیانات در دیدار جوانان و فرهنگیان رشت، ۱۳۸۰/۲/۱۲).

پرهیز از تقلید کورکورانه در سبک زندگی مسلمانان کمتر مشاهده می‌شود. به همین دلیل فرهنگ اسلامی در جهان عالم خیلی جا نگرفته است، اما اگر از تقلید، پرهیز شود و بر مؤلفه‌های خود اسلام و قرآن تکیه شود سبک زندگی خوب و واقعی در جامعه اسلامی رواج می‌یابد، اما در جهان غرب چون پرهیز از تقلید بیگانه دیده می‌شود، فرهنگ و سبک زندگی آنها با اهداف خودشان مطابق است.

۴-۱-۴. توجه به نمادهای دینی

نمادها نوعی علامت است که براساس یک اندیشه یا احساس، ظهور و در فضای رفتاری، تأثیر خاصی ایجاد می‌کند. در اصل، نمادها که هویت بصری دارند، ابزار ارتباط ذهنی می‌شوند و به مرور، انفکاک و جداسازی فرد از نماد مشکل می‌شود. نمادها می‌توانند به مرور زمان بر اثر توجه، انسان را به سوی فضای مثبت یا منفی سوق دهند و این مطلب در حوزه دین به فراوانی یافت می‌شود. از دیدگاه رهبری در حوزه دینی، شعائر چنین فرایندی را در انسان ایجاد می‌کنند. دقت در رعایت شعائر و احترام و التزام به آنها نشان از اثری است که فراتر از فضای مادی است. به همین نکته اشاره شده است: «مطلقاً نباید نشانه‌های اسلامی را تضعیف کرد: «وَمَنْ يَعْظَمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ» (حج: ۳۲). بعضی‌ها به اسم اینکه ما اهل ربا نیستیم و نمی‌خواهیم تظاهر کنیم، شعائر اسلامی، علامت‌های اسلامی، رفتار اسلامی و پرچم‌های اسلامی را از زندگی خودشان و مردم جمع می‌کنند. بنده مطلقاً این را توصیه نمی‌کنم» (بیانات در دیدار رئیس جمهور و اعضای هیئت دولت، ۱۳۸۴/۰۶/۰۸).

همچنین فرمود: «می‌گویند چرا ماتم و اشک را در بین مردم رواج می‌دهید. این ماتم و اشک برای ماتم نیست، برای ارزش هاست. آنچه پشت سر این عزاداری‌ها بر سر و سینه زدن‌ها وجود دارد، عزیزترین چیزهایی است که در گنجینه بشریت ممکن است وجود داشته باشد. او همان ارزش‌های معنوی الهی است». (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۸۶/۱۰/۱۹) پس این ویژگی

هم فقط از امتیازات سبک زندگی اسلامی است، اما در سبک زندگی غربی این نوع امتیازات و ویژگی‌ها دیده نمی‌شود.

۴-۱-۵. الگوگیری از اهل بیت علیهم‌السلام

یکی از مهمترین مؤلفه‌های سبک زندگی اسلامی، بازخوانی سبک زندگی پیشوایان و انبیای الهی است. مقام معظم رهبری می‌فرماید: «خدای متعال به ما مسلمانان دستور داده است که از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم تبعیت کنیم. جامعه اسلامی ما آن وقتی به معنای واقعی کلمه جامعه اسلامی کامل است که خود را بر رفتار پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم منطبق کند». (خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۰/۷/۵) ایشان حتی در بعد حکومتی نیز بر این باور است که حاکمان باید الگویی داشته باشند و بهترین الگو، حکومت علوی است (خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۸۰/۹/۱۶).

۴-۲. افتراقات و اشتراکات در اوصاف فردی

۴-۲-۱. لباس و پوشش

در هر جامعه، نوع و کیفیت لباس زنان و مردان علاوه بر اینکه تابع شرایط اقتصادی، اجتماعی و اقلیمی است، تابع جهان بینی و ارزش‌های حاکم بر آن جامعه هم است. مقام معظم رهبری درباره ضرورت توجه به این مقوله می‌فرماید: «بنده زمان ریاست جمهوری در شورای عالی انقلاب فرهنگی قضیه طرح لباس ملی را مطرح کردم و گفتم بیا باید یک لباس ملی درست کنیم. من و شما که ایرانی هستیم، لباسمان چیست. البته من نمی‌گویم طرح این لباس حتماً باید برگردد به لباس پانصد سال قبل. من می‌گویم بنشینید برای خودتان یک لباس طراحی کنید». (بیانات در دیدار جوانان همدان، ۱۳۸۳/۴/۱۷) ایشان با اشاره به طرح‌های دشمن در این زمینه می‌فرماید: «کشف حجاب، از بین بردن آن حائل و فاصله‌ای است که در اسلام میان دو جنس قرار داده شده است - که این برای سلامت زن و سلامت مرد است؛ برای سلامت جامعه است تا همان بلایی که بر سر زن در جوامع غربی آمد بر سر زن مسلمان ایرانی بیاورند» (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۸۶/۱۰/۱۹). همچنین فرمود: «در دنیا، سررشته فرهنگ، دست عده‌ای است که آنها چگونگی لباس و پوشش و کیفیت زندگی و... اخلاق و معرفت را برای انسان‌های

بی‌گناه و بی‌خبر در سرتاسر عالم رقم می‌زنند. اگر ملتی بتواند خود را از سرایت موج مسموم فرهنگی ساخته و پرداخته بیگانگان حفظ کند این ملت مستقل خواهد بود، اما اگر نتواند، این ملت، ملتی وابسته و اسیر است» (بیانات در دیدار اقشار مختلف مردم، ۱۳۶۸/۹/۱۵). می‌توان گفت که لباس و پوشش در سبک زندگی اسلامی اهمیت ویژه‌ای دارد، اما در سبک زندگی غربی، لباس و پوشش به‌ویژه نسبت به زنان هیچ اهمیتی ندارد، بلکه بدون لباس بودن یا نیم‌عریان بودن را ممدوح می‌دانند. در نتیجه زنان غربی، مقام و منزلت زن واقعی را ندارند.

۴-۲-۲. خوراک و آشپزی

ضرورت توجه به این مقوله در قرآن نیز مورد تأکید است: «فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ» (عبس: ۲۴). مقام معظم رهبری نیز شیوع بیماری‌های بی‌درمان و صعب‌العلاج و شیوع مرگ‌ومیرهای ناگهانی و سخته را نتیجه دوری از اصول تغذیه اسلامی و سبک زندگی دینی می‌داند. به باور ایشان، بسیاری از انحرافات اخلاقی غیر قابل کنترل نیز می‌تواند حاصل دوری از اصول اساسی تغذیه در مکتب اسلام باشد که باید هزینه‌های سنگین آن را پرداخت درحالی‌که همین هزینه را می‌توان در راه توسعه رفاه عمومی و فرهنگی مصرف کرد. در اقتصاد مقاومتی این نوع نگاه مهم است که برای کاستن از هزینه‌های زاید باید دنبال راهکارهایی بود. یکی از بهترین راهکارها، توجه به اصول تغذیه است (بیانات در دیدار جوانان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳). در سبک زندگی غربی، اصول تغذیه سالمی که در اسلام و احادیث معصومین آمده است، وجود ندارد.

۴-۲-۳. سفر و تفریح

چگونگی گذراندن اوقات فراغت تا حدود زیادی نشان‌دهنده ویژگی‌های فکری فرد و ویژگی‌های فرهنگی جامعه‌ای است که فرد در آن زندگی می‌کند. امام خامنه‌ای فرمود: «باید بتوان خواسته‌های جوانان و نوجوانان را مدیریت کرد و تفریحات سالم متناسب با گروه سنی‌شان را به آنان معرفی کرد. هر تفریحی که به حرام خدا نینجامد تفریح سالم است». (بیانات در دیدار

جوانان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳) «درس خواندن، پاکدامنی و پرهیز از سرگرمی‌های عاطل و باطل، جزو وظایف جوان‌هاست» (بیانات در دیدار اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان، ۱۳۸۳/۱۲/۲۴). ایشان جوانان را از اسراف حتی در این حوزه از زندگی نیز برحذر می‌دارد و می‌فرماید: «کسانی هستند که حتی در کارهای تفننی و تفریحی خودشان هم اسراف می‌کنند. برای مثال به خارج از کشور مسافرت می‌کنند. در این کشور به این بزرگی، خیلی‌ها همین تفریح و تفرج را هم نمی‌توانند بکنند. بعضی‌ها تا دستشان به دهانشان می‌رسد برای تفریح و تفرج خودشان یا خانواده‌هایشان به فلان کشور خارجی می‌روند. اینها اسراف قطعی و حرام است» (خطبه‌های نماز جمعه، ۱۳۷۷/۱۰/۴). این ویژگی که سفر و تفریح است هرچند در سبک زندگی غربی هم وجود دارد، اما سفر و تفریحی که بدون اسراف باشد فقط در سبک زندگی اسلامی دیده می‌شود.

۴-۲-۴. اصلاح الگوی مصرف

رهبر انقلاب با تشریح زمینه‌های تغییر و تحول جدی در جامعه و با اشاره به موضوع اسراف‌های شخصی و عمومی و مصرف بی‌رویه منابع کشور، مسئولان قوا و مردم را به برنامه‌ریزی و حرکت در مسیر اصلاح الگوی مصرف دعوت کرد. فهم الگوی مصرف، آسیب‌شناسی و بهینه‌سازی آن با در نظر گرفتن سبک زندگی طبقات مختلف جامعه میسر می‌شود. (سخنرانی در حرم رضوی، ۱۳۷۴/۱/۴) ایشان اشرافی‌گری و مصرف بی‌رویه را یک بیماری (بیانات در دیدار مردم یزد، ۱۳۸۶/۱۰/۱۲) و با تبعات منفی فرهنگی برای کشور می‌داند (سخنرانی در حرم رضوی، ۱۳۸۸/۱/۱) و می‌فرماید: «صرفه‌جویی به معنای مصرف نکردن نیست، بلکه به معنای ضایع نکردن مال، مصرف را کارآمد و ثمربخش کردن است» (سخنرانی در حرم رضوی، ۱۳۸۸/۱/۱). این نوع مقوله‌ها فقط در سبک زندگی اسلامی به‌طور اکمل و احسن دیده می‌شود نه در سبک زندگی غربی.

۴-۳. افتراقات و اشتراکات در اوصاف اجتماعی

۴-۳-۱. انضباط اجتماعی

در مسئله انضباط اجتماعی تأکید بر اصلاح رفتارهای غلط اجتماعی مانند فرهنگ نادرست رانندگی، فرهنگ نادرست آپارتمان‌نشینی و... است. (بیانات در دیدار جوانان خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۳) ایشان با اشاره به تأثیر رفتارهای تک‌تک افراد جامعه در دیگران می‌فرماید: «آنچه که ما در تحول همراه با پیشرفت مورد نظرمان است مبارزه با فقر، تبعیض، بیماری، جهل، ناامنی، بی‌قانونی، مدیریت‌ها را به سطح علمی‌تر ارتقا دادن، انضباط اجتماعی، رشد امنیت و... است» (بیانات در دیدار دانشگاهیان سمنان، ۱۳۸۵/۸/۱۸). ایشان می‌فرماید: «باید کسانی که منادی و محافظ مسائل فرهنگی هستند برای دمیدن دو روحیه وجدان‌کاری و انضباط اجتماعی در مردم برنامه‌ریزی کنند» (پیام نوروزی، ۱۳۷۴/۱/۱).

۴-۳-۲. قانون‌مداری

قانون از دیدگاه رهبری از اغتشاش جلوگیری می‌کند. (بیانات در اجتماع مردم قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴) قالب عملکرد همگان است (بیانات در دیدار دانشجویان قزوین، ۱۳۸۲/۹/۲۶) و حتی قانون بد از بی‌قانونی بهتر است (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۰/۱۰/۱۹). قانون، معیار و شاخص عدل است (بیانات در دیدار مسئولان قوه قضائیه، ۱۳۸۸/۴/۷). «توصیه من به همه مسئولان، به همه مراکز قانون‌گذاری و به همه آحاد ملت، رعایت قانون است. اگر ما قانون را رعایت کنیم، دشمن نمی‌تواند به طمع‌ورزی خود ادامه دهد» (بیانات در اجتماع مردم قم، ۱۳۷۹/۷/۱۴). این دو ویژگی در سبک زندگی اسلامی و همچنین در سبک زندگی غربی هم وجود دارد.

۴-۴. افتراقات و اشتراکات در مسائل خانوادگی

۴-۴-۱. ازدواج

در مسئله ازدواج، امر نخست، سن ازدواج است. رهبر انقلاب در این زمینه می‌فرماید: «سنین ازدواج، نه به آن شوری شور باید باشد که بعضی‌ها فکر کردند باید در سنین کاملاً جوانی زودرس

باشد و نه هم به آن بی‌نمکی که غربی‌ها انجام می‌دهند و در سن سی، چهل سالگی ازدواج می‌کنند». (بیانات در دیدار جوانان، ۱۳۷۷/۲/۷) مسئله دوم، سهولت ازدواج است. ازدواج باید امری آسان باشد نه امری دشوار، پرهزینه و خارق‌العاده. امر سوم، لزوم حذف برخی از قیدوبندهای باطل در ازدواج است: «اگر ما کاری کنیم که عقد و ازدواج ما از آن چیزهایی که اسلام ازاله کرده، دور و پاک باشد و به آن سنت‌هایی که اسلام بنیان‌گذاری کرده است آراسته و مزین باشد، عقد و ازدواج ما اسلامی خواهد شد و عقد براساس رضای پیامبر اسلام ﷺ و رهبر عظیم‌الشان بشریت خواهد شد» (خطبه عقد، ۱۳۷۴/۱/۲۲). «بهترین دخترهای عالم، حضرت زهرا علیها السلام بود. بهترین پسرهای عالم و بهترین دامادها هم حضرت امیرالمؤمنین علیه السلام بود. آنهایی که هم از لحاظ معنوی و الهی آن مقامات را داشتند، هم بزرگان زمان خودشان بودند، ببینید چطوری ازدواج کردند. همان زمان هم جاهلانی بودند که مهریه دخترانشان بسیار زیاد بود. مثلاً هزار شتر. آیا اینها از دختر پیامبر صلی الله علیه و آله بالاتر بودند. از دختر پیامبر صلی الله علیه و آله تقلید کنید» (خطبه عقد، ۱۳۷۵/۲/۱۷). ایشان در تبیین معیارهای یک ازدواج خوب می‌فرماید: «بعضی خیال می‌کنند که تشریفات و توی هتل چنین و چنان رفتن، سالن‌های گران گرفتن، خرج‌های زیادی کردن، عزت و شرف و سربلندی دختر و پسر را زیاد می‌کند. نخیر؛ عزت و شرف و سربلندی دختر و پسر به انسانیت و تقوا و پاکدامنی و بلندنظری آنهاست» (خطبه عقد، ۱۳۷۵/۹/۱۸). ایشان درباره لزوم حذف برخی از تشریفات مضر از مسیر ازدواج جوانان می‌فرماید: «از بعضی‌ها وقتی می‌پرسیم که شما چرا برای دو نفری که می‌خواهند زندگی بکنند بازار را می‌خواهید خالی کنید که جهیزیه برای خودتان درست کنید، می‌گویند: خب ما داریم. چون داریم می‌خواهیم بکنیم. آیا این استدلال کافی است. این استدلال غلطی است. در یک جامعه همه جور انسان زندگی می‌کند. شما باید کاری کنید که آن دختری هم که ندارد اگر خواست شوهر بکند، بتواند» (خطبه عقد، ۱۳۷۵/۸/۵). در قبال این سبک زندگی، غربی‌ها یا تشکیل خانواده نمی‌دهند یا بدون معنویت و صمیمیت ازدواج می‌کنند که اصل هدف ازدواج و تشکیل خانواده را از بین می‌برند.

اگر جامعه به افرادش وابسته باشد، افراد نیز به خانواده خویش وابسته‌اند. دانش‌های انسانی امروز به دو دسته دانش‌های مربوط به انسان و دانش‌های مربوط به اجتماع تقسیم می‌شود. این تقسیم بسیار ناقص است و همه شئون زندگی مادی انسان را دربر نمی‌گیرد؛ زیرا خانواده در آن دیده نشده است. باید گفت که دانش‌های انسانی باید بر سه دسته روان‌شناسی، خانواده‌شناسی و علوم اجتماعی تقسیم شود. این تقسیم‌بندی در دانش فلسفه اسلامی در نظر گرفته شده است که در آن، پس از تقسیم علم به نظری و عملی، دانش عملی را به سه قسم روان‌شناسی (اخلاق)، جامعه‌شناسی (سیاست مدن) و تدبیر منزل تقسیم می‌کنند که متأسفانه علم تدبیر منزل از یادها رفته و روان‌شناسی بار آن را برعهده گرفته است، پس اولین گام در این راستا، احیای علم خانواده-شناسی است تا در این بستر بتوان راهکاری نظام‌مند برای رسیدن به سبک زندگی اسلامی ارائه داد. مقام معظم رهبری می‌فرماید: «آن کشورهایی که در آن خانواده دارد ضایع می‌شود در واقع پایه‌های مدنیت آنها دارد می‌لرزد و نهایتاً فروخواهد ریخت» (خطبه عقد، ۱۳۷۶/۱۱/۹).

آنگاه برای رفع این معضل می‌فرماید: «همت مهمتان باید این باشد که واقعاً از کار زن‌گره‌گشایی کنید. یکی از مهمترین گره‌ها در خانواده است». (بیانات در دیدار اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۷۰/۱۰/۴) ایشان بر مبنای قرار گرفتن خانواده در همه مسائل کشور تأکید کرده‌اند (ر.ک.، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اعضای شورای فرهنگی اجتماعی زنان، ۱۳۷۰/۱۰/۴) و به لزوم کیفیت‌بخشی به حضور زنان در خانواده‌ها اشاره می‌کند و به زنان توصیه می‌کند که خانواده را فدای شغل‌های اجرایی بیرون از خانه نکنند. ایشان برای حل بحران زن در جهان، دو اقدام ضروری را متذکر می‌شود: نخست درست فهمیدن جایگاه زن در جامعه و دوم، درست فهمیدن جایگاه خانواده (بیانات در دیدار بانوان نخبه، ۱۳۹۰/۱/۳). «نظر اسلام در باب جایگاه زن در خانواده خیلی روشن است: المرأة سيدة بیتها» (پاینده، ۱۳۸۵، ص ۶۱۴؛ متقی هندی، ۱۴۱۹، ص ۲۲). جایگاه زن در خانواده، همانی است که در گفتارهای

گوناگون ائمه علیهم السلام آمده است: «المرأة ریحانه و لیست بقهرمانة» (نهج البلاغه، ۱۴۲۳، نامه ۳۱). «قهرمان یعنی، کارگزار، پادو، یک خدمتگزار محترم. در داخل خانه، زن قهرمانه نیست؛ گل خانه است. اینها نظرات اسلام است و تحقق خواسته اسلام در خانواده، احتیاج به پشتوانه قانونی و ضمانت اجرایی دارد و این کار باید انجام بگیرد» (بیانات در دیدار بانوان نخبه، ۱۳۹۰/۱/۳).
درحالی که در سبک زندگی غربی، زن مثل یک ماشین اقتصادی است که باید پول دربیارد.

۴-۳-۴. حد زاد و ولد

مدتی است که در فیلم‌ها، مجموعه‌های ورزشی و... در غرب، روی بحث خانواده، فرزند و جمعیت تأکید زیادی می‌شود. مراسم اهدای جام در مسابقات ورزشی و حضور کودکان و فرزندان بازیکنان در زمین، شاید نوعی تبلیغ خانواده‌مداری و سوق دادن شهروندان اروپایی به سمت تشکیل خانواده و تولیدمثل است. نگاه جامعه به گروه‌های مرجعی مانند بازیگران سینما، بازیکنان فوتبال، خوانندگان و هنرمندان در غرب موجب توجه سیاستگذاران غربی برای نقش آفرینی آنها در افزایش جمعیت داشته باشند. یکی از مؤلفه‌های قدرت، جمعیت کشور است. رهبر انقلاب با اشاره به ضرورت کثرت جمعیت می‌فرماید: «من معتقدم که کشور ما با امکاناتی که داریم، می‌تواند ۱۵۰ میلیون نفر جمعیت داشته باشد» (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۰/۵/۱۶). ایشان با تأکید بر لزوم بازنگری در سیاست‌های جمعیتی می‌فرماید: «در اوایل دهه ۷۰، اجرای این سیاست بنابر مصالحی صحیح بود، اما ادامه آن در سال‌های بعد خطا بود» (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۰/۵/۱۶). «کشور باید نگذارد که غلبه نسل جوان و نمای زیبای جوانی در کشور از بین برود؛ یک زمانی را مشخص کردند و به من نشان دادند که در آن زمان، ما از جمعیت فعلی مان کمتر جمعیت خواهیم داشت. اینها چیزهای خطرناکی است. در این سیاست تحدید نسل حتماً باید تجدید نظر شود و کار درستی باید انجام بگیرد» (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۱/۵/۳).

۴-۵. افتراقات و اشتراکات در مبحث کسب و کار

یکی دیگر از حوزه‌هایی که در سبک زندگی باید بدان توجه شود، حوزه کسب و کار است. در این حوزه، ایشان بر دو عنصر وجدان کاری و توجه به کار جمعی تأکید فراوان دارند.

۴-۵-۱. وجدان کاری

رهبر انقلاب از مسئولان می‌خواهد به مسئله ساعات مفید کار توجه و کار را برای مردم مانند یک عبادت ترسیم کند. (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۳۹۰/۵/۱۶) ایشان کار را عمل صالح (بیانات در دیدار کارگران و کارآفرینان، ۱۳۸۷/۲/۱۴) و وجدان کاری را یک ضرورت قلمداد می‌کند (دیدار کارگران و معلمان، ۱۳۷۶/۲/۱۰) و در بیان علل تحقق وجدان کاری می‌فرماید: «اگر تولید در زمینه اقتصادی زیاد شده باشد، کارهای اجتماعی، اداری و اقتصادی، روان‌تر و آسان‌تر شده، اجناس مورد استفاده مردم فراوان‌تر باشد، نشانه آن است که وجدان کاری در جامعه ما بیدار شده است» (پیام نوروزی، ۱۳۷۴/۱/۱).

۴-۵-۲. توجه به کار جمعی

اسلام، مسلمانان را به تعاون و همکاری فرامی‌خواند. (ر.ک.، مائده: ۵) کارشناسان علوم اجتماعی بر این باورند که مهمترین عامل توسعه در هر کشوری، ابزار، فناوری و پول نیست، بلکه نیروی انسانی است که اتحاد و همکاری این نیروها می‌تواند موانع پیشرفت و آبادانی را سریع‌تر و با زحمت کمتری از سر راه بردارد. رهبر انقلاب بی‌توجهی به کار جمعی را یکی از عیوب ملت ایران می‌داند (بیانات در دیدار وزیر علوم و استادان دانشگاه تهران، ۱۳۸۸/۱۱/۱۳). «کار جمعی، تعاون و همکاری با یکدیگر و همت بلند است. کودکان و همچنین جوانان را از آغاز عادت بدهیم که با همت بلند نگاه کنند» (بیانات در دیدار معلمان و اساتید دانشگاه‌های خراسان شمالی، ۱۳۹۱/۷/۲۰). وجدان کاری و توجه به کار جمعی هم در هر دو سبک زندگی تا حدی وجود دارد.

۵. نتیجه‌گیری

سبک زندگی، همان عقل معاش یا نرم‌افزار تمدن است. از سبک زندگی اسلامی، تمدن اسلامی به‌وجود می‌آید. برای بیان افتراقات و اشتراکات سبک زندگی اسلامی و غربی، مؤلفه‌های تأثیرگذار در سبک زندگی از دیدگاه رهبر معظم انقلاب در پنج حوزه فکر و اندیشه، خلیات فردی، خانواده، خلیات اجتماعی و کسب و کار دسته‌بندی می‌شود. در حوزه فکر و اندیشه، مؤلفه‌هایی مثل ایمان به خدا و غیب، علم و آگاهی از واقعیت، پرهیز از تقلید کورکورانه، توجه به نمادهای دینی و توجه به ارزش‌های فرهنگی و تاریخی از امتیازات سبک زندگی اسلامی است. در حوزه خلیات فردی، مؤلفه‌هایی مثل لباس و پوشش، خوراک و آشپزی، سفر و تفریح و الگوی مصرف که بدون اسراف و با شأن بشریت باشد هم جزو امتیازات سبک زندگی اسلامی است. در حوزه خانواده، مؤلفه‌هایی مثل سبک ازدواج، سبک روابط اجتماعی در درون خانواده و سبک تولیدمثل که با سازگاری کامل طبیعت انسان هم فقط در سبک زندگی اسلامی وجود دارد. در حوزه خلیات اجتماعی مؤلفه‌هایی مثل انضباط اجتماعی و قانون‌مداری از اشتراکات سبک زندگی اسلامی و غربی است. در حوزه کسب و کار نیز به دو عامل وجدان‌کاری و روحیه کار جمعی می‌توان اشاره کرد.

فهرست منابع

- * قرآن کریم
- * نهج‌البلاغه (۱۴۲۳). محقق: میلانی، سیدهاشم. نجف اشرف: العتبه المقدسه العلویه.
- ۱. امینی، نوروز، و حلال‌خور، کوثر (۱۳۹۴). مؤلفه‌های سبک زندگی دینی از دیدگاه مقام معظم رهبری. نشریه مهندسی فرهنگی، شماره ۸۴، ۱۰.
- ۲. باینگانی، بهمن، ایراندوست، فهیم، و احمدی، سینا (۱۳۹۲). سبک زندگی از منظر جامعه‌شناسی؛ مقدمه‌ای بر شناخت و واکاوی مفهوم سبک زندگی. نشریه مهندسی فرهنگی، شماره ۷۷، ۵۶.
- ۳. پایگاه اطلاع‌رسانی مقام معظم رهبری به نشانی: www.khamenei.ir
- ۴. پاینده، ابوالقاسم (۱۳۸۵). رهگشای انسانیت نهج‌الفصاحه. مترجم: احمدیان، ابراهیم. قم: گلستان ادب.
- ۵. شریعتی، سید صدرالدین (۱۳۹۲). درآمدی بر سبک زندگی اسلامی در آیات و روایات. نشریه فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، شماره ۱۳، ۱-۱۰.
- ۶. شریفی، احمدحسین، و همکاران (۱۳۹۱). اخلاق و سبک زندگی اسلامی. قم: دفتر نشر معارف.

۷. فاضل قانع، حمید (۱۳۹۱). درآمدی بر سبک زندگی اسلامی. نشریه مطالعات اجتماعی و رسانه، شماره ۲، ۹-۳۴.
۸. متقی هندی (۱۴۱۹). کنزالعمال. محقق: محمود عمر الدمیاطی. بیروت: بی‌نا.
۹. مشکانی سبزواری، عباسعلی (۱۳۹۲). سبک زندگی در آینه فقه سنتی. نشریه حکمت اهل بیت علیهم‌السلام، ۱(۱)، ۸۳-۱۰۴.
۱۰. مهدوی کنی، محمدسعید (۱۳۸۷). دین و سبک زندگی. تهران: دانشگاه امام صادق علیه‌السلام.
۱۱. مهدی‌زاده، حسین (۱۳۹۰). و سبک زندگی. نشریه سوره اندیشه، شماره ۵۰، ۵۷-۶۹.

شروېشگاه علوم انساني و مطالعات فرهنگي
پرتال جامع علوم انساني